

РОЗДІЛ VI. МОДЕЛЮВАННЯ В ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Валентина Грещук

УДК 81'373.611:81'282

МОДЕЛІ СЛОВОТВОРУ ІМЕННИКІВ У ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ
(НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА “ГУЦУЛЬСЬКА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА
В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ”)

У статті на основі матеріалів словника “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” проаналізовано словотвірну структуру діалектних похідних іменників. Визначені лексичні значення та словотвірна семантика аналізованих дериватів. Охарактеризовано словотвірні моделі відіменникових, відприкметникових та віддієслівних суфіксальних утворень.

Ключові слова: гуцульський діалект, словотвірна модель, дериват, суфікс, твірна основа, словотвірне значення.

Словник “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” (див. [Грещук 2010; Словник 2012]), укладання якого завершилося в Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника, містить багатющий матеріал не тільки для вивчення сегмента гуцульського діалектного лексикону, освоєного художньою літературою, а й для дослідження важливих питань структурно-системної організації та функціонування мовних одиниць лексико-семантичного, словотвірного та фраземного рівнів української мови. З цього погляду на особливу увагу заслуговують гуцульські діалектні похідні слова, лексикографічно опрацьовані в зазначеному словнику, оскільки вони дають змогу досить повно моделювати словотвірну систему гуцульського говору.

Модель у словотворі як одиниця класифікації та опису не відзначається однозначністю. Тут ми послуговуємося визначенням, запропонованим А. П. Загнітком: “Модель у словотворі – зразок побудови конкретних похідних слів-лексем, наприклад: *учитель* → віддієслівна твірна основа *учи-* + іменний словотвірний суфікс *-тель*” [Загнітко 2012: 253]. Таке трактування словотвірної моделі з успіхом було застосовано в характеристиці словотвору сучасної англійської мови [Мешков 1976].

У цій статті ставимо за мету: на основі дериватів, опрацьованих у згаданому словнику, визначити словотвірні суфіксальні моделі гуцульського діалектного словотвору іменників.

Для реалізації зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- виокремити із реєстру словника словотвірно мотивовані іменники;
- визначити їх словотвірну структуру;
- охарактеризувати словотвірне значення, що виражається визначеними словотвірними структурами.

В гуцульському говорі, як і в українській літературній мові, словотвірні іменникові моделі марковані родовою диференціацією субстантивів [Загнітко 2011: 135-140], тому їх характеристику варто здійснювати, враховуючи рід іменників.

Словотвірні моделі іменників чоловічого роду.

За характером дериваційного форманта та частиномовної належності твірного слова у межах похідних іменників чоловічого роду в гуцульських говірках виділяємо такі словотвірні моделі:

$S + \text{суф. } -ак = S^1$. За цією моделлю утворено іменники із загальним словотвірним значенням ‘носій предметної ознаки’². Діалектною особливістю цієї словотвірної моделі є те, що в похідних словах після м’яких приголосних суфікс *-ак* вимовляється як *ек*. Серед них поширені здебільшого назви осіб за різними ознаками: *ватрак* ‘той, хто підтримує вогонь (ватру) на полонині’, *пізьмак* ‘той, хто має злість (пізьму) на когось’, *верствак* ‘той, хто одного віку (верстви) з ким-небудь’, *ворохтєк* ‘той, хто родом з Ворохти’, *когутєк* ‘той, хто поведінкою нагадує півня (когута); охочий залицятися до жінок’ та ін. Із назв предметів засвідчено назву *кресак* ‘те, що має відігнути краї (криси)’.

$A + \text{суф. } -ак = S$. Ця модель продукує деривати з загальним словотвірним значенням ‘носій ознаки’, серед яких переважають назви осіб за різними зовнішніми ознаками чи внутрішніми якостями: *голак* ‘той, хто нічого не має; голий’, *порєднак* ‘той, хто є порядним’, *пишинєк* ‘той, хто є пишним’, *худєк* ‘той, хто є худим’, *молодек* ‘той, хто є молодим’, *паршєк* ‘той, то є паршивим’, *замлілєк* ‘той, хто є нерозторопним (замлілим)’ та ін. Засвідчено й поодинокі назви неосіб: *круглєк* ‘танок, який виконується кругом’, *крєшенєк* ‘сердак, який є фарбованим (крашеним)’.

$V + \text{суф. } -ак = S$. Лише окремі деривати утворено від дієслів, зокрема, *робак* ‘той, хто дуже працює (робить)’, *сліпак* ‘те (око), що сліпає’.

¹ Тут і далі послуговуємося такими символами: S – іменник, A – прикметник, V – дієслово, Ad – прислівник, Q – числівник

² Тут і далі загальне словотвірне значення дериватів визначено за методикою, поданою у [Словотвір 1979]

S + суф. *-ap(-ep)* = S. У гуцульських говірках модель десубстантивів із суфіксом *-ap*, що має загальне словотвірне значення 'носій предметної ознаки', досить продуктивна в утворенні назв осіб [Закревська 1976: 66-68]: *бутинар* 'той, хто працює на лісорозробках (в бутині)', *граничар* 'той, хто служить на кордоні (границі)', *дошкар* 'той, хто виготовляє і покриває дах дошкою (драницею, гонтою)', *кучмар* 'той, хто носить кучму', *мольфар* 'той, хто діє, впливає на когось, щось чарами (мольфами)', *чінатар* 'той, хто діє, впливає на когось, щось чарами (чінками)', *патентар* 'той, хто має посвідку (патент) на отримання місячної платні; пенсіонер', *пушкар* 'той, хто озброєний рушницею (пушкою)', *стойкар* 'той, хто стоїть на варті (стойці)', *спузар* 'той, хто підтримує вогонь на полонині (гуц. *спуза* 'попіл')', *тітінар* 'той, хто займався контрабандою тютюну', *канонер* 'той, хто стріляє з гармати (канону)' та ін.

A + суф. *-ap* = S. Поодинокі деривати утворені за цією моделлю мають словотвірне значення 'носій ознаки': *скупар* 'той, хто є скупим', *першунар* 'той, хто веде перед, є першим у чому-небудь'.

Ad + суф. *-ap* = S. За матеріалами словника за такою моделлю утворено лише іменник *домар* 'той, хто залишається на господарстві вдома (дома)'.

Характерною діалектною особливістю усіх трьох останніх моделей є те, що в дериватах, утворених за ними, у форманті кінцевий *p* здебільшого є м'яким.

S + суф. *-ник(-івник, -овник, -інник, -аник)* = S. Зазначена модель продуктивна як в утворенні назв осіб, так і неосіб із загальним словотвірним значенням 'носій предметної ознаки'. Серед назв осіб – це *люфтник* 'той, хто відпочиває на свіжому повітрі (люфті)', *урльопник* 'той, хто перебуває у відпустці (на урльопі)', *пістолетник* 'той, хто має пістолет', *шкільник* 'той, хто вчиться в школі', *чїледник* 'той, хто є слугою (челяддю)', *скрипичник* 'той, хто грає на скрипці', *вербецирник* 'той, хто служить на військовому прийомному пункті (на вербецирці)', *баришівник* 'той, хто отримує прибуток (бариш) від торгівлі або перепродажу', *градівник* 'той, хто вміє відвертати град, грозові хмари' та ін. Назви предметів, утворені за цією моделлю, – це *боришник*, *буришівник*, *буришівник* 'те, що спечено з картоплі (боришки)', *ліжник* 'те, чим вкривати ліжку', *ватарник* 'місце, де розкладають вогонь (ватру)', *зимовник* 'місце, де опришки переховувалися цілу зиму', *кулешівник* 'горщик, у якому варять кулешу', *барабуляник* див. *боришник* та ін.

V + суф. *-ник* = S. За цією моделлю утворюються здебільшого назви осіб із словотвірним значенням 'виконавець дії': *примівник* 'той, хто вміє замовляти (примовляти)', *чередінник* 'той, хто відбирає молоко в корів (чередує)', *дійник* 'той, хто доїть овець, корів', *сокотінник* 'той, хто пильнує, оберігає когось, щось' та ін. Із назв предметів засвідчено дериват із нарощеним формантом *-інник* – *варінник* 'горщик, у якому варять їжу'.

V + Ø_c = S. Результатом дії цієї моделі є низка дериватів на позначення неосіб із загальним словотвірним значенням 'носій процесуальної ознаки': *гать* 'вода, яку загатили', *грузь* 'місце, де грузнуть', *побій* 'дах, який покритий (побитий) гонтою', *розвод* 'туслянка, яку розвели водою', *наклад* 'дрова, які складені (накладені) для ватри', *плєс* 'елемент колядування, під час якого колядники пританцьовують (плєснуть)', *напуст* 'нешастя, кара, біди, яких напускають на людей', *протіс* 'половина дерев'яної колоди, яку відкололи (протесали) вздовж', *розказ* 'те, що наказали (розказали)' та ін.

S + суф. *-ик(-чик, -чік)* = S. Ця модель слугує для творення демінутивів: *кіптарик* 'малий кіптар', *кресик* 'мала рушниця (кріс)', *груник* 'малий грунь', *пугарчик* 'малий пугар', *дзигарчик* 'мала сигарета (дзигар)'. Із назв осіб – *легіник* 'малий легінь'.

S + суф. *-ок* = S. Синонімічна до попередньої, але менш продуктивна, модель для деривації назв неосіб: *плайчок* 'малий плаїк', *спіжачок* 'малий чавунний горщик (спіжак)', *климачьок* 'малий клумок (климак)' та ін.

V + суф. *-ок* = S. Модель, за якою творяться абстрактні іменники із значенням опредметненої дії: *припочивок* 'відпочинок', *тружданок* 'труд, важка праця' та ін., пор. також *пристанівок* 'дія за знач. *пристати*'. Іншу семантику маніфестує дериват цієї моделі *оседок* 'місце, на якому хтось поселився (осів)'.

S + суф. *-ец(-овец)* = S. За цією моделлю утворені іменники, що мають загальне словотвірне значення 'носій предметної ознаки': *бабинец* 'місце у церкві, де стоять жінки (баби)', *пластовец* 'сніг, що падає великими клапками (пластами)', *топірець* 'різновид сокирки (топора)' та ін.

A + суф. *-ец* = S. Модель продукує деривати із загальним словотвірним значенням 'носій ознаки': *бистрець* 'струмок із стрімкою (бистою) течією', *кучерявець* 'рослина, яка має густе, розкішне (кучеряве) листя', *студенець* 'страва, яку одержують при охолодженні м'ясного, рибного відвару; охолоджена (студена) страва' та ін. Із назв осіб засвідчено дериват *осинавець* 'чорт', мотиваційною ознакою якого є осинове дерево, на якому повісився Юда, зрадник Ісуса.

V + суф. *-анець* = S. Малопродуктивна модель, за якою утворено дериват із словотвірним значенням 'носій процесної ознаки': *годованець* 'той, кого утримують (годують)'.

Q + суф. *-ец* = S. Поодинокі деривати, утворені за цією моделлю, мають загальне словотвірне значення 'носій квантитативної ознаки': *одинець* 'який є одним сином у сім'ї', *сороківець* 'який дорівнює сорок (монета вартістю сорок грейцерів)'.

S + суф. *-ун* = S. Малопродуктивна модель, за якою утворено деривати *каліцун*, *шмаркун*, семантика яких виражає осуд, зневагу.

A + суф. *-ун* = S. Поодинокі деривати на позначення осіб, утворені за цією моделлю, мають загальне словотвірне значення 'носій ознаки': *дикун* 'той, хто є диким', *ворозкун* 'той, хто є непосидючим (ворозким)', *невкритун* 'той, хто є невкритим (неспокійним)'.

За іншими суфіксальними словотвірними моделями утворено по одному-два деривати на позначення осіб із загальним словотвірним значенням 'носій предметної ознаки', зокрема: S + суф. *-ей* = S (*торбей* 'той, хто

ходить із торбою, жебракує»), V + суф. *-ей* = S (*зайдей* 'той, хто зайшов, негуманний'), S + суф. *-ич(-анич)* = S (*секманич* 'той, хто керує гуртом (сикманом)', *керманич* 'той, хто керує кермою на дарабі'), A + суф. *-юк* = S (*зеленюк* 'прикордонник, хто носить мундир зеленого кольору'), V + суф. *-ич* = S (*зварич* 'той, хто варить сіль'), V + суф. *-ас* = S (*любас* 'той, хто любить, любовник'), V + суф. *-ц(а)* = S (*вибірца* 'той, хто вибирає березу'), S+суф. *-атор* = S (*таксатор* 'той, хто встановлює ціну (таксу)'), S+суф. *-ач* = S (*калюхач* 'той, хто має великий живіт (калюх)'), *трембіташ* 'той, хто грає на трембіті'). Таке загальне словотвірне значення властиве і моделям на позначення неосіб: S+суф. *-ень* = S (*головачень* 'коноплі'), S+суф. *-ір* = S (*кулешір* 'горщик, у якому варять кулешу'), S+суф. *-ук* = S (*єрчук* 'річний баран'), V + суф. *-юг* = S (*верклюг* 'стовп, що може вертатися навколо своєї осі'), V + суф. *-іль* = S (*митіль* 'вода, якою миються'), V + суф. *-іж* = S (*крутіж* 'місце, де крутиться вода, вир'), V + суф. *-ук* = S (*міртук* 'те, чим міряють'), V + суф. *-ин* = S (*обертин* 'ритуальна дія, за якої чари повертаються (обертаються) тому, хто їх наслав').

Словотвірні моделі іменників жіночого роду

S + суф. *-к(а)(-авк(а), -енк(а), -єнк(а), -іvk(а), -інк(а), -унк(а), -ечк(а))* = S. За цією моделлю утворені іменники з різною семантикою. Із назв неосіб частина з них має зменшено-пестливе значення: *гаджучка* 'мала гаджуга', *бартка* 'мала барда', *кубочька* 'малий кубок', *дзьобенька* 'мала дзьобня', *маржинка* 'пестл. до маржина'. Низка з них має загальне словотвірне значення 'носій предметної ознаки': *склівка* 'посудина, яку зроблено зі скла', *денцівка* 'особливий тип соплка, яка має дно (денце)', *бриндзенка* 'дерев'яна посудина, у чкій зберігають бринзу', *бовгарка* 'приміщення для корів (яких доглядають бовгари)' та ін. Особливим утворенням тут є дериват *денька*, що має значення 'робочий день'.

Із назв осіб, утворених за цією моделлю, утворені деривати *фартушанка* 'жителька міста, для одягу якої характерним є фартух', *біданка* 'жінка, життя якої проходить у біді' та ін.

Деякі іменники цієї моделі виражають значення фемінітивності: *любаска* 'жін. до любас', *чинатарька* 'жін. до чинатарь'.

V + суф. *-к(а)(-іvk(а), -авк(а), -арк(а), -ачк(а), -інк(а), -анк(а), -унк(а))*, = S. Ця модель, як і попередня, поліфункціональна, за нею утворено похідні іменники різної семантики, при цьому всі в межах назв неосіб. Тут передовсім виділяється група дериватів із загальним значенням 'опредметнена ознака': *кортечка* 'дія за знач. кортіти', *зицирка* 'дія за знач. муштрувати (зицирувати)', *пійка* 'дія за знач. пити', *примівка* 'дія за знач. замовляти (примовляти)', *стойка* 'дія за знач. стояти (на варті)', *бранка* 'дія за знач. брати (до війська)', *газдівка* 'дія за знач. господарювати (газдувати)', *курованка* 'дія за знач. знімати кору з деревини (курувати)', *курінка* 'дія за знач. курити', *луплінка* 'дія за знач. знімати (лупити) кору з деревини', *сплавачка* 'дія за знач. сплавляти деревину водою' та ін.

Іншу помітну групу похідних іменників, утворених за цією моделлю, становлять ті, які мають загальне словотвірне значення 'носій процесної ознаки': *мійка* 'ганчірка, те, чим миють', *заплітка* 'стрічка, те, що заплітають у коси', *дачка* 'податок, те, що дають', *опинка* 'плахта, те, чим опинають', *замітавка* 'дерев'яна кочерга', *сербавка* 'рідкий суп, те, що сербають', *терхівка* 'вантаж, яким в'ючать (терхають) коня', *тресунка* 'прикраса на чоловічому капелюсі з пір'я, квітів (які трясуться)', *гуслінка* 'спеціально заквашене кип'ячене молоко (яке отримують, коли його гуслять)', *зимарка* 'будівля, де зупиняються взимку лісоруби, пастухи'.

A + суф. *-к(а)* = S. За цією моделлю утворено один дериват із значенням 'носій ознаки': *дранка* 'щось, що є драним'.

A + суф. *-иц(я)(-ниц(я))* = S. Ця модель продукує іменники, здебільшого на позначення неосіб із загальним словотвірним значенням 'носій ознаки': *веселиця* 'веселка', *чорниця* 'ожина, ягода, яка є чорною', *голиця* 'горби, не порослі лісом (голі)', *крадениця* 'щось, що є краденим', *повниця* 'обряд обдаровування молодих; таріль із колачем та чаркою, повною горілки, для учасників обряду', *бужениця* 'м'ясо, яке приготовлене особливим способом, є будженим', *білиця* 'білка', *головацця* 'лосось дунайський, голова риба' та ін. Із назв осіб такої ж семантики засвідчено лише *зведениця* 'покритка (дівчина, яка зведена)'.

S + суф. *-иц(я)(-овиц(я), -ниц(я), -єниц(я))* = S. За цією моделлю утворено іменники із загальним словотвірним значенням 'носій предметної ознаки': *головиця* 'верхів'я (голова) річки', *кішниця* 'земля, яку призначено для косовиці (кішні)', *громовиця* 'дерево, в яке вдарив грім'. Дериват *зірниця* 'зірка' виражає семантику пестливості.

Із назв осіб, утворених за вказаною моделлю, засвідчено фемінітиви *чередінниця* 'жін. до чередінник', *бісниця* 'жін. до біс' та *полениця* 'жителька низин (полів)'.

V + суф. *-иц(я)(-авниц(я))* = S. Це малопродуктивна модель, за якою утворено поодинокі деривати на позначення осіб із значенням 'виконавець дії': *видданиця* 'дівчина, яка віддається', *гониця* 'жінка легкої поведінки'. Семантика неособового імені *заткавниця* ґрунтується на мотиваційній ознаці 'заставити (заткати) щось' – 'віконниця, заставка'.

V + Ø_c = S. Доволі продуктивна модель, за якою утворені іменники неоднакової семантики. Частина з них має загальне значення опредметненої дії: *гриза*, *грижа* 'дія за знач. гризтисся', *запута* 'дія за знач. перепинити (запутати)', *люба* 'дія за знач. любити', *прошиця* 'дія за знач. прощатися з pokійником' та ін. Інші є носіями словотвірного значення 'носій процесної ознаки': *вберя*, *убиця* 'те, що одягається', *підойма* 'рослина, яка підвищує статевий потяг у чоловіків'. Така семантика властива і назвам осіб: *джвинда* 'той, хто свариться (джвиндить)'.

S+суф. *-ин(а) (-овин(а), -енин(а))* = S. Низка дериватів, утворених за зазначеною моделлю, характеризує загальне значення ‘носій предметної ознаки’: *млаковина* ‘там, де заболочена місцевість, млака’, *мураховина* ‘мурашник, там, де живуть мурахи’, *животина* ‘усе, що має життя (живот)’, *дурленина* ‘хвороба тварин’, *зашипетина* ‘щілина’.

S+суф. *-н(я)* = S. Це малопродуктивна модель, за якою утворено деривати із значенням опредметненої дії: *кішня* ‘дія за знач. косити’, *пришня* ‘дія за знач. просити’.

A+суф. *-ість* = S. Непродуктивна у говорі модель творення абстрактних іменників із значенням ‘абстрагована ознака’: *здуфальність* ‘абстр. ім. до здуфальний’, *фудульність* ‘абстр. ім. до фудульний’.

Інші моделі репрезентовані поодинокими дериватами жіночого роду, зокрема: S + суф. *-ин(я)* = S (*газдиня* ‘жін. до газда’), S+суф. *-ан(а)* = S (*крисаня* ‘різновид капелюха з відігнутими краями (кресами)’), V + суф. *-л(я)* = S (*зукля* ‘та, що виявляє статеvu охоту (гукається)’), V + суф. *-б(а)* = S (*стрільба* ‘рушниця, те, з чого стріляють’), V + суф. *-ань* = S (*давань* ‘місце, де годують (дають їсти) худобу взимку’).

Словотвірні моделі іменників середнього роду

V + суф. *-н(є) (-ин(є), -инн(я), -анн(я))* = S. За цією моделлю утворено іменники із загальним словотвірним значенням ‘опредметнена дія’: *насланє* ‘дія за знач. *насилати*’, *говдованє* ‘дія за знач. *говдувати* (бешкетувати)’, *бамбірине* ‘дія за знач. *бамбірити* (бубоніти)’, *домарине* ‘дія за знач. *домарити*’, *посиджіння* ‘дія за знач. *посидіти*’, *кутання* ‘дія за знач. *кутати* (порядкувати)’ та ін. Дериват *убранє* має значення ‘носій процесної ознаки’.

S + суф. *-єтк(о)* = S. Модель продукує іменники із зменшено-пестливим значенням: *горшєтко* ‘малий горщик (горнятко)’, *дараб’єтко* ‘мала дараба’, *потєтко* ‘мале потє (пташеня)’ та ін.

S + суф. *-иши(є) (-иш(є), -ищ(є))* = S. За цією моделлю утворено іменники на позначення неосіб із загальним значенням ‘носій предметної ознаки’: *солишиє* ‘місце, на якому ватаг сипле сіль для худоби’, *дворишиє* ‘місце, на якому розміщено двір’, *деревище* ‘домовина, скриня з дерева’, *стоїще* ‘місце, де розміщені стая, інші полонинські будівлі’ та ін.

За іншими моделями утворено поодинокі деривати: S + суф. *-ц(є)* = S (*чільце* ‘весільний убір на чоло для молодої’), V + суф. *-ч(є)* = S (*обмінче* ‘дитина, обміняна бісицею при пологах на новонароджену дитину’), V + суф. *-иши(є)* = S (*ліновишиє* ‘шкіра, яка злазить (ліниться) з гадюки’), V + суф. *-л(о)* = S (*стіло* ‘місце, де стоїть худоба’), A + суф. *-т(є)* = S (*дрантє* ‘рваний (драний) одяг’).

Словотвірні моделі іменників *pluralia tantum*

Поодинокі множинні іменники утворені за такими моделями: V + Ø_c = S (*згари* ‘місце в лісі, яке вигоріло’), V + суф. *-ин(и)* = S (*обзорини* ‘етап весільного обряду’), V + суф. *-к(и)* = S (*пометки* ‘сміття’), V + суф. *-ин(и)* = S (*пометини* ‘те саме, що *пометки*’), V + суф. *-иц(и)* = S (*бовтиці* ‘прикраси у вигляді пучка кольорових ниток, що звисають і хитаються (бовтаються)’), S + суф. *-иник(и)* = S (*гудзичіники* ‘штани’), A + суф. *-иц(и)* = S (*знакомиці* ‘знайомі’, *крашениці* ‘фарбовані (крашені) штани’), A + суф. *-н(я)* = S (*стариня* ‘батько і мати’).

Отже, матеріали словника “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” дають змогу змодельовати словотвірну систему гуцульського говору. Визначені моделі засвідчують їх багатство й різноманітність, однак усі вони властиві й словотвору української літературної мови. Відмінності стосуються фонетичного оформлення дериваційних ресурсів відповідно до закономірностей фонетики гуцульського діалекту, залучення до словотворення значної кількості діалектних слів як твірної бази та особливостей словотвірної мотивації.

Література

Грещук 2010: Грещук Василь. Словник “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” (концепція, принципи укладання) / Василь Грещук // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики: Зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця. – Донецьк : Вид-во “Ноулідж” (донецьке відділення), 2010. – С.272-286.

Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові. Словник: у 2 т. / За заг. ред. Василя Грещука. Машинопис.

Загнітко 2011: Загнітко А.П. Теоретична граMATика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк : ТОВ “ВКФ “БАО”, 2011. – 992 с.

Загнітко 2012: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. – Т. 2 / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с.

Закревська 1976: Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я.В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 162 с.

Словник... 2012: Словник “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” (пробний зошит) // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Вип. XXXII-XXXIII. – С.145-165.

Словотвір... 1979: Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М.А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.

Мешков 1976: Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка / О.Д. Мешков. – М. : Наука, 1976. – 246 с.

В статті на основі матеріалів словаря “Гуцульская диалектная лексика в украинской художественной речи” проаналізована словообразовательная структура диалектних производних существительных. Определены лексические значения и словообразовательная семантика анализированных дериватов. Охарактеризованы словообразовательные модели отсубстантивных, отадъективных и отглагольных суффиксальных образований.

Ключевые слова: гуцульский диалект, словообразовательная модель, дериват, суффикс, производящая основа, словообразовательное значение.

The article analyzes word formation structure of dialectal derived nouns based on the materials of “Hutsul dialectal vocabulary in Ukrainian belletristic language” dictionary. Lexical meaning and word-formative semantics of analyzed derivative have been defined. Derivational models of suffixal units derived from nouns, adjectives and verbs have been characterized.

Key words: hutsul dialect, derivational model, derivative, suffix, forming stem, word-formative meaning.

Надійшла до редакції 12 січня 2016 року.

Наталія Руснак

УДК 811.161.2'282.3(477.85)'42

ТРИЄДИНА СТРУКТУРА ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Проаналізовано триєдину структуру діалектних текстів, репрезентовану синтагматичним, граматичним та дискурсивним різновидами. Синтагматичне членування, зумовлене звуковою реалізацією текстів, відзначає варіативність. Граматична структура увиразнює роль когнітивного чинника у формуванні висловлення, дає можливість проаналізувати частиномовну характеристику діалектних текстів. Дискурсивна структура ілюструє функціонування висловлення у діалектному мовленні.

Ключові слова: діалектний текст, синтагматична структура, граматична структура, дискурсивна структура, синтагма, висловлення, автосемантичні висловлення, синсемантичні висловлення.

Структурний опис мови передбачає аналіз тексту, який дозволяє виділити узагальнені інваріантні одиниці (схеми, моделі, морфеми, фонеми тощо) і зіставити їх з конкретними мовленнєвими сегментами на основі чітких правил реалізації. Багатогранність та складність діалектного тексту (далі ДТ) уможливають різні підходи до його вивчення, проте дослідження в ракурсі структурної лінгвістики, в основі якої лежить розуміння мови як знакової системи із чітко виділеними структурними елементами (одиницями мови, їх класами) і намагання до чіткого (наближеного до точних наук) формального опису мови, залишаються актуальними.

Структура ДТ, визначена семантичними відношеннями компонентів, що входять до його складу, їх морфологічною природою, фонетико-граматичним оформленням лексичного матеріалу, має триєдину будову: синтагматична, граматична та дискурсивна структури перебувають у ієрархічній залежності.

Виокремлюємо у ДТ дві структурні одиниці: синтагму, спричинену первинною звуковою формою ДТ, та висловлення, зумовлене його вторинною, графічною реалізацією. У межах синтагматичної структури аналізуємо мовленнєву одиницю ДТ – синтагму. Граматична та дискурсивна структури оперують текстовою одиницею – висловленням.

1. Синтагматична структура. Дослідники розмовного і діалектного мовлення відзначають складність членування мовленнєвого потоку на висловлення. Ж. Вандрієс з цього приводу висловив „нігілістичну” думку: «В усному мовленні поняття фрази сходять нанівещь... Межа граматичних фраз тут настільки складна для сприйняття, що краще відмовитися визначати її» [Вандриес 1937: 141–142].

У виокремленні синтагми пріоритет надаємо фонетичному чиннику. Синтагматичне членування ДТ варіативне, синтагмою може бути слово, у тому числі службове, словосполучення, просте речення, складне речення. У синтагмах можуть бути реалізованими синтаксичні зв'язки, проте можуть бути й обірваними. Так, виділення інформативно значущого компонента призводить до порушення синтагматичних зв'язків у межах висловлення, пор.: *а з ко'роўкоўу йа / с'лава 'Богу в'іт 'сорок п'йатого 'року по 'содн'ішній ден' //* (с. Рідківці Нов.). Проте, можемо говорити про певні закономірності. Більшість синтагм діалектного мовлення – дієслівних, які становлять синтаксему або дієслівно-іменникове словосполучення на основі керування чи іменникового прилягання, напр.: *шо ти'пер вам за б'і'да? / п'іш'ла на ба'зар вс'о / ку'пила шо х'т'іла / ў'брала тай п'іш'ла //а ко'лис б'і'да 'була / бо ко'лис тра зач'і'нати / шоп со'рочку 'мати / то тра зач'і'нати 'с'йати ко'лонн'і // 'с'йати // ми / 'микати// мо'чити// су'шити// к'і'нати// п'р'асти / б'і'лити / т'кати / а пу'тому / зноў б'і'лити полот'но / і тог'ди зач'і'нати доби'рати ни'ток і то ч:е/ так //* (с. Митків Заст.). Однотипні ряди синтагм створюють ізоколон – стилістичну фігуру, побудовану за принципом синтаксичного паралелізму, яка полягає у симетричному розташуванні однакових форм частин мови у тотожних за складом синтаксичних конструкціях, як-от: *то йа ў'веч'іра п'іч 'в'ітопл'у / 'нач'інки зако'лочу / нак'ручу галу'шок / на'мочу фасу'л'ок/з'лагод'у бор'шу ў ба'н'ек / та й то ўс'о ў п'іч//* (с. Борівці Кіцм.).